

Paulina Prawdzik

ORCID: 0000-0001-7626-7527

DOI: 10.15290/dhmgz.01.2021.29

Dziecko jako obywatel państwa prawa XXI wieku – wybrane aspekty

A child as a citizen in the rule of law of the 21st century – selected aspects

STRESZCZENIE: Niniejszy artykuł ma na celu wskazanie, iż dziecko to pełnoprawny podmiot w państwie prawa. Teza ta zostanie wzbogacona przez orzecznictwo sądów powszechnych, Sądu Najwyższego, a także Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Sytuacja prawna dziecka w Polsce jest usankcjonowana przez prawo cywilne oraz karne, a także umowy międzynarodowe, w których to Polska jest stroną. Rozważając o prawach dziecka, nie można pominąć tematu ich ochrony, a dokładniej mówiąc instytucji, które stoją na czele ich praw oraz działań organizacji pozarządowych.

SŁOWA KLUCZOWE: dziecko, prawo, dzieciństwo, zdolność do czynności prawnych, zdolność prawna, sądy

ABSTRACT: This article aims to indicate that a child is a fully-fledged subject in the rule of law. This thesis will be accompanied by the jurisprudence of common courts, the Supreme Court, and the European Court of Human Rights. The discussion of the legal situation of children in Poland will focus mainly on two branches of law in Poland – civil and criminal law, as well as international agreements to which Poland is a party. When considering the rights of the child, one cannot ignore the topic of their protection, and more specifically the institutions that stand at the forefront of their rights and the activities of non-governmental organizations.

KEYWORDS: child, law, childhood, legal capacity, courts

Wprowadzenie

Problematyka sytuacji prawnej dziecka w Polsce rozpoczyna się już na etapie zdefiniowania podmiotu. Meritum problemu leży w odpowiedzi na pytanie, kiedy możemy mówić o dziecku, czy od momentu poczęcia, czy dopiero w chwili urodzenia¹. *Słownik języka polskiego* definiuje dziecko jako człowieka od momentu urodzenia do wieku młodzieńczego². Jednak brak jest definicji legalnej dziecka w polskim prawodawstwie. W związku z czym na przestrzeni lat trwała głośna dyskusja w doktrynie na ten temat, dodatkowo ciężko byłoby ustalić wprost definicję dziecka, gdyż w różnych gałęziach prawa jest ono inaczej traktowane i rozumiane, chociażby ze względu na wiek, nad czym pochylić się dalej. W związku z kontrowersyjnością tematu zaczęto rozróżniać dziecko narodzone oraz dziecko nienarodzone. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2006 roku, stanowi, iż momentem urodzenia się dziecka jest chwila przecięcia pępowiny bądź rozpoczęcie samodzielnych funkcji życiowych, takich jak oddech³. Właśnie od tego momentu możemy mówić, iż dziecko się narodziło oraz ma status osoby fizycznej wraz ze zdolnością prawną. Dziecko nienarodzone, a poczęte jest nazywane *nasciturusem*. Termin ten ma swoje korzenie już w prawie rzymskim.

Prawa dziecka na gruncie prawa cywilnego

Artykuł 8. Kodeksu cywilnego wyposaża każdego człowieka od momentu urodzenia w zdolność prawną⁴. Jest to nieodłączny atrybut każdego człowieka, który daje możliwość bycia w obrocie prawnym⁵.

¹ W niniejszej pracy ilekroć będzie mowa o dziecku, będzie mowa o osobie fizycznej poniżej 18 roku życia.

² *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dziecko.html>, [dostęp: 17.10.2020].

³ Uchwała SN z dnia 26 października 2006 r., I KZP 18/06, OSNKW 2006, nr 11, poz. 97, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520290074> [dostęp: 17.10.2020].

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny – Dz.U. 2020, poz. 1740.

⁵ P. Nazaruk, *Art. 8. Zdolność prawna*, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2019, s. 78.

Zdolność prawna nie może być zbyta ani ograniczona w żadnym stopniu oraz gaśnie w chwili śmierci osoby⁶.

Kodeks cywilny, obok zdolności prawnej, wyróżnia także zdolność do czynności prawnych, co określa art. 11 i następne Kodeksu cywilnego [dalej: k.c.]⁷. Brak jest definicji zdolności do czynności prawnych w k.c. Za sędzią Stanisławem Dmowskim jest to „możność nabywania praw i obowiązków z zakresu prawa cywilnego własnym działaniem (we własnym imieniu)”⁸. W polskim prawie rozróżnia się trzy rodzaje zdolności do czynności prawnych.

Pierwszą z nich jest pełna zdolność do czynności prawnych. Nabywają ją zgodnie z art. 11 k.c. osoby pełnoletnie⁹. Warto wspomnieć, iż za art. 10 §2 k.c., z ważnych powodów pełnoletniość może uzyskać także osoba, która zawarła małżeństwo. W związku z art. 10 §1 Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego ustawodawca nadaje możność uzyskania pełnoletniości w drodze małżeństwa kobiecie, która ukończyła 16 lat¹⁰. Kolejną kategorią zdolności do czynności prawnych to jej brak. W ślad za art. 12 k.c. nie posiadają jej osoby do lat 13 oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie. Ostatnim rodzajem, nad którym pragnę się pochylić, jest ograniczona zdolność do czynności prawnych. Posiadają ją, co do zasady, osoby ubezwłasnowolnione częściowo, osoby, które w myśl art. 549 §1 Kodeksu postępowania cywilnego uzyskały doradcę tymczasowego oraz osoby między 13 a 18 rokiem życia.

Dziecko poniżej 13 roku życia, które zgodnie z powyższym nie ma zdolności do czynności prawnych może jednak zawierać ważne czynności prawne, o czym stanowi art. 14 §2 k.c. Są to umowy powszechnie zawierane w drobnych, bieżących sprawach życia codziennego, z wyłączeniem, gdy występuje rażąco pokrzywdzenie takiej osoby. Jak wskazuje literatura, sprawy takie należy rozpatrywać indywidualnie, przykładowo dziecko zamożnych rodziców może zakupić zabawkę

⁶ S. Dmowski, *Art. 8*, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587559119/361619/dmowski-stanislaw-ru-dnicki-stanislaw-komentarz-do-kodeksu-cywilnego-ksiega-pierwsza-czesc-ogolna...?cm=URELATIONS> [dostęp: 18.10.2020].

⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny – Dz.U. 2020, poz. 1740.

⁸ S. Dmowski, *Art. 11*, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587559122/361622?toCHit=1&cm=URELATIONS> [dostęp: 18.10.2020].

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny – Dz.U. 2020, poz. 1740.

¹⁰ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy – Dz.U. 2020, poz. 1359.

z „wyższej półki”, gdy dla innego dziecka może to być już zabawka tańsza¹¹.

Ograniczona zdolność do czynności prawnych osoby po ukończeniu 13 roku życia polega na tym, iż ta osoba może niektóre czynności prawne dokonywać osobiście, a inne wyłącznie za zgodą przedstawiciela ustawowego¹². Czynności, które nie wymagają zgody przedstawiciela ustawowego są zawarte w art. 20 k.c. Są to umowy powszechnie zawierane w drobnych sprawach życia codziennego. Z brzmienia tego przepisu należy wnioskować, iż nie mamy do czynienia z *numerus clausus* takich spraw. Takimi umowami mogą być czynności konieczne dla dobra rodziny, jakimi są codzienne zakupy¹³. Należy mieć na uwadze, iż zdefiniowanie tego terminu jest zależne od różnych czynników, takich jak „charakter środowiska społecznego oraz sytuacja materialna rodzin”¹⁴. Ważnym aspektem jest fakt, iż w umowach zawieranych przez dzieci powyżej 13 roku życia wyłączana jest przesłanka ważności umowy, jaką jest rażąca krzywda dla takiej osoby, natomiast wyłączeniem w tej sytuacji jest wyzysk uregulowany w 388 §1 k.c. Zgodnie z tym przepisem wyzysk polega na wykorzystaniu przez jedną ze stron drugiej poprzez jej przymusowe położenie, niedołęstwo lub niedoświadczanie w zamian za swoje świadczenie przyjmuje albo zastrzega dla siebie lub dla osoby trzeciej świadczenie, które to w chwili zawarcia umowy przewyższa w rażącym stopniu wartość jej własnego świadczenia lub zwiększenia należnego świadczenia¹⁵.

Kolejnym aspektem sytuacji prawnej dziecka w Polsce na gruncie prawa cywilnego, to żądanie przez dziecko naprawienia szkód wyrządzonych przed jego urodzeniem, powszechnie zwane jako szkody prenatalne. Żeby przejść do powyższego zagadnienia należy przywo-

¹¹ P. Nazaruk, Art. 14, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2019, s. 86-88.

¹² A. Brzozowski, W. J. Kocot, E. Skowrońska-Bocian, *Prawo Cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2018, s. 139.

¹³ S. Kalus, Art. 20, [w:] M. Fras (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1: *Część ogólna (art. 1-125)*, https://sip.lex.pl/#/commentary/587_748108/545548/fras-mariusz-red-habdas-magdalena-red-kodeks-cywilny-komentarz-tom-i-czesc-ogolna-art-1-125?cm=URELATIONS [dostęp:18.10.2020].

¹⁴ P. Nazaruk, Art. 20, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2019, s. 93.

¹⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny – Dz.U. 2020, poz. 1740.

łać definicję *nasciturus* i jego sytuacji prawnej. Zatem *nasciturus* to dziecko poczęte, ale jeszcze nienarodzone. Jednak, mimo że polski ustawodawca uposażył dopiero dziecko urodzone w zdolność prawną, to *nasciturus* także ją posiada jedynie pod warunkiem, gdy urodzi się żywe. Jest to zdolność prawna warunkowa. Czyli, *nasciturus* może być podmiotem praw i obowiązków (tylko w przypadkach wymienionych w ustawie), jeżeli urodzi się żywe, zgodnie z rzymską paremią *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur*¹⁶, co wynika z art. 9 w związku z art. 927 §2 k.c. Ma to na celu zabezpieczenie jego przyszłych interesów. Szkody prenatalne w rozumieniu przepisu 446 z indeksem 1 (dalej: 446 z ind. 1) k.c. to

szkody wyrządzone rozwijającemu się w łonie matki organizmowi poprzez szkodliwe oddziaływanie bezpośrednio na płód, jak i szkodliwe oddziaływanie na organizm matki, jeżeli ich konsekwencją jest naruszenie integralności płodu¹⁷.

Dziecko urodzone ma nie tylko prawo do dochodzenia roszczeń za szkody prenatalne od matki, ale także od osób trzecich. Jak wskazuje na to wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 maja 1967 r. (II PR 120/67) wyrażony czyn niedozwolony w stosunku do kobiety w ciąży, w wyniku którego płód doznał „zmiany w normalnym rozwoju płodu i w następstwie kalectwo”, jest czynem niedozwolonym wyrządzonym urodzonemu dziecku. Ponadto Sąd Najwyższy podkreśla, iż dziecko „nie może być bowiem w gorszej sytuacji od dziecka, które doznało szkody w czasie porodu lub bezpośrednio po nim”¹⁸. Roszczenie do naprawienia szkód doznanych przed urodzeniem jest roszczeniem samodzielnym, jest ono niezależne od roszczeń matki i innych osób¹⁹.

Dobra osobiste człowieka są uregulowane w art. 23. Kodeksu cywilnego, jednak ustawodawca nie określił definicji legalnej tego

¹⁶ Tłumaczenie: Dziecko poczęte traktuje się jak już narodzone ilekroć chodzi o jego korzyść.

¹⁷ L. Kubicz, *Odpowiedzialność cywilna za szkody prenatalne*, ABC, <https://sip.lex.pl/#/publication/469856017> [dostęp:16.11.2020].

¹⁸ Wyrok SN z 3 maja 1967 r., II PR 120/67, OSNC 1967, nr 10, poz. 189, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/520094277> [dostęp:16.11.2020].

¹⁹ G. Kraszewski, *Art. 446(1) Odpowiedzialność za szkody doznane przed urodzeniem*, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2019, s. 804-805.

terminu. Sięgając do literatury przedmiotu przeważa koncepcja, iż dobra osobiste to wartości o charakterze niemajątkowym, które wiążą się z osobowością człowieka, które to są uznane powszechnie w społeczeństwie²⁰. Wyżej wspomniany art. 23 k.c. zawiera otwarty katalog dóbr osobistych. Przykładem takich dóbr zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 13 września 2016 r. (I ACa 238/16) jest śmierć osoby najbliższej w stosunku do pozostałego krewnego, uszczegóławiając – dobro osobiste jako prawo do życia w rodzinie²¹. Jak wykazano, płód nie jest uznawany za człowieka, osobę fizyczną, co za tym idzie, nie ma zdolności prawnej. Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 15 września 2017 r. (I ACa 1027/16) wskazuje sytuację, kiedy może dojść do naruszenia dóbr osobistych *nasciturusa*²². Stan faktyczny powyższej sprawy przedstawiał się następująco, przyszyły ojciec dziecka miał wypadek samochodowy, czego następstwem była jego śmierć. Pogrobowiec urodził się kilka tygodni po tym zdarzeniu. Sąd Apelacyjny przywołał tezę postanowienia Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 czerwca 2014 r. (III CZP 2/140), w którym to podkreślono, iż dobro osobiste (wskutek śmierci ojca w wypadku)

ujmowane jest jako więź rodzinna, której zerwanie powoduje ból, cierpienie i rodzi poczucie krzywdy, jako prawo do życia w rodzinie, życia rodzinnego, więź emocjonalna łącząca osoby bliskie, szczególna więź rodziców z dzieckiem, (...) posiadania ojca i życia w pełnej rodzinie²³.

Sąd Apelacyjny dodał do powyższego tezę, iż

do naruszenia dobra osobistego dziecka może dojść również wtedy, gdy więź rodzinna między dzieckiem, a ojcem w ogóle nie ma szansy powstać,

²⁰ P. Księżak, Art. 23, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, wyd. II, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587250108/170637/ksiezak-pawel-red-pyziak-szafnicka-malgorzata-red-kodeks-cywilny-komentarz-czesc-ogolna-wyd-ii?cm=URELATIONS> [dostęp:16.11.2020].

²¹ Wyrok SA w Szczecinie z 13 września 2016 r., I ACa 238/16, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522251491> [dostęp: 16.11.2020].

²² Wyrok SA w Warszawie z 15 września 2017 r., I ACa 1027/16, LEX nr 2381493.

²³ Postanowienie SN(7) z 26 czerwca 2014 r., III CZP 2/14, OSNC 2014, nr 12, poz. 124, <http://sip.lex.pl/#/jurisprudence/521633721?cm=DOCUMENT> [dostęp: 16.11.2020].

a to z powodu śmierci ojca w wyniku deliktu zaistniałego jeszcze przed urodzeniem dziecka²⁴.

Sąd Apelacyjny argumentował, iż więź między zmarłym a pogrobowcem wykształciła się, ale była ona jednostronna. Wynikała ona z radości zmarłego o wiadomości przyszłego dziecka, wyczekiwania na poród, wybrania już imienia dla przyszłego potomka. Co świadczyło o wykształceniu uczucia miłości. Mimo że dziecko nie miało szansy zawrzeć więzi emocjonalnej, to w późniejszym wieku odczuwało brak drugiego rodzica i towarzyszyło mu uczucie pustki oraz straty. Sąd dodał, iż „stwierdzenie przez dziecko, że przed jego urodzeniem doszło do naruszenia jego dóbr osobistych, może nastąpić tylko, gdy osiągnie pewien stopień dojrzałości”²⁵. Konkludując, Sąd Apelacyjny w Warszawie orzekł, iż powyższa sytuacja godzi w dobra osobiste *nasciturusa*.

Prawa dziecka na gruncie prawa karnego

Powszechnie nazywane dziecko w świetle prawa cywilnego nazywane jest osobą małoletnią, zaś w świetle prawa karnego nazywane jest osobą nieletnią, o czym stanowi art. 10. Kodeksu karnego [dalej: k.k.]. Zgodnie z tym przepisem osobą nieletnią jest osoba poniżej 17, a po ukończeniu 15 roku życia. Mogą one ponosić odpowiedzialność karną za czyny zabronione wymienione *numerus clausus* w §2 przywołanego artykułu²⁶. Co więcej, nieletni odpowiada na zasadach określonych w Kodeksie karnym, o ile „okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne”²⁷. Jeżeli jednak powyższe przesłanki nie zostaną spełnione do nieletniego stosuje się przepisy Ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach

²⁴ Wyrok SA w Warszawie z 15 września 2017 r., I ACa 1027/16, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522475189/1/i-a-ca-1027-16-naruszenie-dobra-osobistego-nasciturusa-w-wyniku-smierci-rodzica-wyrok-sadu...?cm=URELATIONS> [dostęp: 16.11.2020].

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny – Dz.U. 2020, poz. 1444.

²⁷ Ibidem.

nioletnich²⁸. Przepisy te mają na celu zastosowanie środków wychowawczych, leczniczych oraz ośrodka poprawczego. Nawet jeżeli nieletni zostanie skazany, to zgodnie z art. 10 §2 k.k. orzeczona kara podlega złagodzeniu²⁹. Poprzez art. 10 §4 k.k. ustawodawca wyjątkowo traktuje osobę, która w chwili popełnienia występku miała skończone 17 lat, lecz nie ukończyła 18 roku życia. Takiej osobie zamiast kary sąd stosuje środki wychowawcze, lecznicze bądź poprawcze, o ile „okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają”³⁰.

Katalog czynów zabronionych, za które osoba między 15 a 17 rokiem życia może odpowiadać jak osoba po ukończeniu 17 roku życia to: zamach na życie Prezydenta RP (134 k.k.); zabójstwo (148 k.k.), ciężki uszczerbek na zdrowiu – wyłącznie umyślnie (156 §1, §3), spowodowanie zdarzenia powszechnie niebezpiecznego – wyłącznie umyślnie (163 §1, §3 k.k.), zawładnięcie statkiem wodnym lub powietrznym (166 k.k.), katastrofa w komunikacji (173 §1, §3), zgwałcenie i wymuszenie czynności seksualnej (197 §3, §4 k.k.), czynna napaść na funkcjonariusza publicznego, czego skutkiem był „ciężki uszczerbek na zdrowiu funkcjonariusza publicznego lub osoby do pomocy mu przybranej” (223 §2 k.k.), wzięcie zakładnika (252 §1, §2 k.k.) oraz rozbój (280 k.k.).

Należy dostrzec tę granicę wieku dziecka, gdyż ma niebagatelny wpływ w przypadku czynów ciągłych, o których mowa w art. 12 k.k. W tymże artykule zawarta jest definicja legalna powziętego zagadnienia, tj. „dwa lub więcej zachowań, podjętych w krótkich odstępach czasu w wykonaniu z góry powziętego zamiaru, uważa się za jeden czyn zabroniony”³¹. Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 17 czerwca 2014 r. (II KK 24/14) uznał, iż w sytuacji, gdy sprawca popełnienia czynu ciągłego, części z nich dokonał przed ukończeniem 17 roku życia, to można przypisać mu jedynie te czyny, które dokonał po ukończeniu „dorosłego” wieku i za nie ponosi odpowiedzialność karną³².

²⁸ Dz.U. 2018, poz. 969.

²⁹ T. Gardocka, D. Jagiełło, *Art. 10 [granica nieletności]*, [w:] L. Gardocki (red.), *Kodeks Karny, krótki komentarz dla studiujących*, t. 1, Warszawa 2020, s. 37-39.

³⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny – Dz.U. 2020, poz. 1444.

³¹ Ibidem.

³² Wyrok SN z 17 czerwca 2014 r., II KK 24/14, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/521577646/1/ii-kk-24-14-ukonczenie-przez-sprawce-17-lat-a-mozliwosc-przy-pisania-mu-odpowiedzialnosci-za...?cm=URELATIONS> [dostęp:18.11.2020].

Sąd przy wymierzaniu kary nieletniemu oraz młodocianemu kieruje się pierwszeństwem wychowawczego celu kary, jednak nie obowiązuje ono, gdy nie istnieje możliwość osiągnięcia tego celu, przykładowo z uwagi na stopień demoralizacji bądź brak wcześniejszych rezultatów ze stosowanych środków wychowawczych³³. Kolejny paragraf omawianego art. 54 k.k. stanowi, iż osobie, która w czasie dokonania czynu nie ukończyła 18 lat sąd nie może orzec kary dożywotniego pozbawienia wolności. Co więcej, jak wskazuje autorytet w dziedzinie prawa karnego prof. Włodzimierz Wróbel

sprawca, który w chwili orzekania przez Sąd nie jest już osobą młodocianą, zaś czyn niedozwolony dokonał przed 18 rokiem życia również nie może być skazany na karę dożywotniego pozbawienia wolności³⁴.

Ochrona prawna dziecka przez przepisy Unii Europejskiej

Głównymi instrumentami prawnymi Unii Europejskiej [dalej: UE], które bezpośrednio świadczą o ochronie praw dziecka to między innymi: art. 3 ust. 3 traktatu UE, Karta Praw Podstawowych UE oraz Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawach Dziecka z 1989 r. Artykuł 1. Konwencji o Prawach Dziecka definiuje dziecko, jako istotę ludzką poniżej 18 roku życia, chyba że zgodnie z literą prawa krajowego uzyska pełnoletniość wcześniej³⁵. Ponadto, powyższa Konwencja zobowiązuje państwa-strony do właściwej implementacji tego aktu oraz w razie potrzeby zasięgnięcia pomocy w ramach współpracy międzynarodowej.

³³ Młodociany to osoba, która w czasie popełnienia czynu zabronionego nie ukończyła 21 lat, zaś podczas orzekania w sądzie I. instancji nie ukończyła 24 lat; I. Zgoliński, *Art. 54 dyrektywy szczególne wymiaru kary*, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks Karny. Komenatrz*, wydanie II, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587715675/630550/konarska-wrzosek-violetta-red-kodeks-karny-komentarz-wyd-iii?cm=URELATIONS> [dostęp: 18.11.2020].

³⁴ W. Wróbel, *Art. 54*, [w:] A. Zoll (red.), *Kodeks Karny. Część ogólna. Komentarz*, t. 1, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587276807/117054/zoll-andrzej-red-kodeks-karny-czesc-ogolna-komentarz-tom-i-komentarz-do-art-1-116-k-k-wyd-v?cm=URELATIONS> [dostęp: 18.11.2020].

³⁵ Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r. – Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526 z późn. zm.

Artykuł 3. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

chroni jedną z najbardziej podstawowych wartości demokratycznego społeczeństwa. Zakazuje on w sposób bezwzględny stosowania tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, bez względu na okoliczności i zachowanie ofiary³⁶.

Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku z dnia 12 listopada 2019 r. (*A. przeciwko Rosji*) uznał, iż zatrzymanie ojca przez funkcjonariuszy publicznych z użyciem środków przymusu bezpośredniego w obecności dziewięcioletniej córki spełnia przesłanki zakazu niehumanitarnego i poniżającego traktowania dziecka³⁷. Stan faktyczny przedstawiał się następująco: córka wraz z ojcem po uroczystości zakończenia roku szkolnego wsiadali do auta, kiedy to ojciec został uderzony przez osobę, która podbiegła, w wyniku czego upadł, a następnie został wielokrotnie skopany. Wystraszona dziewczynka uciekła z samochodu, później została znaleziona przez członka rodziny, była bardzo oszłamiona. Następstwem tych zdarzeń córka doznała między innymi zaburzeń neurologicznych, moczeń nocnych wraz z zespołem stresu pourazowego, dodatkowo dziewczynka odsunęła się od rówieśników, stała się powściągliwa, miała trudności mowy, straciła zainteresowanie swoim hobby. Prokuratura odmówiła wszczęcia postępowania na wniosek matki, argumentując, iż środki przymusu bezpośredniego zostały użyte wobec ojca dziewczynki, a nie jej samej. Dodatkowo, prokuratura powoływała się na wersję wydarzeń policjantów zatrzymujących, która była rozbieżna z zeznaniami pokrzywdzonych oraz na protokół zatrzymania i doprowadzenia do aresztu, gdzie nie zostały ujawnione jakiegokolwiek obrażenia u ojca dziewięcioletki. Jednak w toku czynności sądowych jeden z funkcjonariuszy przyznał się do zastosowania środków przymusu bezpośredniego, jednakże zeznania te nie zostały podjęte przez sąd. Okazało się, że świadkiem na rozprawie mógłby być elektryk, który dokonywał czynności roboczych podczas niecodziennej sytuacji pod szkołą. Jednak prokuratura nie chciała

³⁶ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *A. przeciwko Rosji*, skarga nr 37735/09, <https://sip.lex.pl/#/jurisprudence/522832056/1?directHit=true&directHitQuery=37735-2F09> [dostęp: 20.11.2020].

³⁷ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, *A. przeciwko Rosji*, skarga nr 37735/09, [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-198385%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-198385%22]}) [dostęp: 20.11.2020].

go przesłuchać na okoliczność sprawy, twierdząc bez przedstawienia jakichkolwiek dowodów, iż elektryk jest narkomanem i nie zostanie włączony do toku sprawy. Przesłuchał go funkcjonariusz zatrzymujący ojca dziewczynki, co raziło w bezstronny stosunek funkcjonariusza do elektryka. Rosyjski wymiar sprawiedliwości przychylił się do stanowiska prokuratury.

Europejski Trybunał Praw Człowieka bez wątpliwości stwierdził naruszenie art. 3. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, gdyż powyższy stan w zupełności wypełnił znamiona nieludzkiego i poniżającego traktowania [tu: dziecka]. Argumentował to tym, iż jeżeli podczas operacji zatrzymującej występuje możliwość obecności dziecka, które ze względu na wiek jest wysoce wrażliwe to jest to czynnik, który powinien być wzięty pod uwagę podczas planowania czy przeprowadzania takiej operacji. Europejski Trybunał Praw Człowieka zarzucił instytucjom rosyjskim, że interes dziecka, jego dobro nie były wzięte pod uwagę na żadnym etapie przeprowadzania operacji. Karygodną postawą było zachowanie funkcjonariuszy zatrzymujących, gdyż nie zwrócili w żadnym stopniu uwagi na to, że zatrzymany jest z dzieckiem, posiadając jednak o tym wiedzę. Świadomie, na oczach dziecka używali przemocy wobec ojca.

Rzecznik Praw Dziecka

Organem, który stoi na czele praw dziecka w Polsce jest Rzecznik Praw Dziecka [dalej: Rzecznik]. Jest to organ konstytucyjny oraz jednoosobowy, którego funkcje i działania określa Ustawa o Rzeczniku Praw Dziecka z dnia 6 stycznia 2002 r. Rzecznik Praw Dziecka jest powoływany przez „Sejm, za zgodą Senatu, na wniosek Marszałka Sejmu i Senatu, grupa co najmniej 35 posłów lub co najmniej 15 senatorów”³⁸ na pięcioletnią kadencję. Na mocy art. 3 wyżej wymienionego aktu prawnego ustawowym zadaniem Rzecznika jest „podejmowanie działań mających na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, z poszanowaniem jego godności i podmiotowości”³⁹.

³⁸ Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka – Dz.U. 2020, poz. 141.

³⁹ Ibidem.

Działania te mają zmierzać „do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem”⁴⁰. Rzecznika podczas ochrony praw dziecka wiąże bezpośrednio ustawa zasadnicza wraz z Konwencją o Prawach Dziecka. Stojąc na straży tych praw jest związany „poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców” oraz wiedzą, iż „naturalnym środowiskiem dziecka jest rodzina”⁴¹. Rzecznik w swojej działalności charakteryzuje się niezależnością od innych państwowych instytucji, za wyjątkiem Sejmu, przed którym odpowiada na zasadach określonych w ustawie. Niezależność Rzecznika jest również zachowana w zasadzie *incompatibilitas*, ponieważ urząd Rzecznika nie może być łączyony z jakimkolwiek innym zawodem.

Zgodnie z ustawą, głównymi celami, którymi ma się kierować Rzecznik w swoich działaniach to ochrona dziecka w sferze:

1. Prawa do życia i ochrony zdrowia.
2. Prawa do wychowania w rodzinie.
3. Prawa do godziwych warunków socjalnych.
4. Prawa do nauki.

Ponadto Rzecznik ma ustawowy obowiązek do upowszechniania powyższych praw oraz wskazywać sposoby ich ochrony. W celu realizacji swoich zadań, ustawodawca przyznał kompetencje Rzecznikowi do uczestnictwa w postępowaniach sądowych.

Warto dodać, że nie tylko Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw dzieci, ponieważ urząd Rzecznika Praw Obywatelskich [dalej: RPO] także zajmuje się prawami dziecka. Zgodnie z art. ust. 2a oraz ust. 2 Ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich. RPO w sprawach dotyczących dzieci ma obowiązek współpracować z Rzecznikiem Praw Dziecka⁴². Oba organy mają kompetencję ustawową do wniesienia skargi kasacyjnej. Właśnie taką wniósł RPO w sprawie dotyczącej dziecka adoptowanego, które miało odziedziczyć w spadku długi po biologicznym ojcu poprzez nieodrżucenie spadku w terminie przez rodziców adopcyjnych. Sąd Najwyższy uznał skargę RPO za zasadną, dzięki czemu sąd pierwszej instancji rozpatrzył

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ustawa z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich – Dz.U. 2020, poz. 627.

sprawę ponownie, czego rezultatem interes dziecka został zaspokojony i dziecko to nie będzie odpowiadało za długi swojego ojca⁴³.

6. Wnioski

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania należy stwierdzić, iż dziecko jest objęte szczególną ochroną przez system prawa zarówno europejskiego, jak i krajowego. Podkreślając fakt, iż poruszyłam tylko wybrane aspekty sytuacji prawnej dziecka w Polsce, pragnę dodać, że wiele praw, które ustawodawca wprowadził z myślą o dobru dziecka, zabezpieczeniu jego interesów znajduje się między innymi w Ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴⁴. Warto nadmienić, iż uregulowanie praw dziecka w aktach prawnych jest wyczerpujące, to jednak ten temat nie jest wystarczająco poruszany na co dzień.

W tym miejscu trzeba podkreślić doniosłość organizacji pozarządowych, a zwłaszcza inicjatywy Telefonu Zaufania dla dzieci i młodzieży, któremu przewodniczy idea, iż

dzieci są bardziej narażone na doznawanie krzywdy niż dorośli, dlatego chronią je szczególnie prawa. Młode osoby mają także szczególne potrzeby, których realizację również gwarantuje prawo⁴⁵.

Popularyzuje prawa, jakie przysługują dzieciom, a głównym celem przedsięwzięcia jest pomoc dzieciom poprzez rozmowę telefoniczną, ale także czat. Konsultanci służą pomocą, radą, a w kryzysowych sytuacjach interwencją.

De lege ferenda należy postulować o zwiększenie roli popularyzacji praw dziecka, a przy tym ich ochrony. Nie można omijać tak ważnego aspektu, gdyż po stronie ustawodawcy leży ochrona osób, które są przeszłością państwa.

⁴³ Rzecznik Praw Obywatelskich, *Długi biologicznego ojca nie obciążą adoptowanej dziewczynki. Ostateczna decyzja sądu po skutecznej skardze nadzwyczajnej RPO*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/dlugi-biologicznego-ojca-nie-obciaza-adoptowanej-dziewczynki>, [dostęp: 21.11.2020].

⁴⁴ Dz.U. 2020, poz. 1359.

⁴⁵ Telefon zaufania dla dzieci i młodzieży, <https://116111.pl/twoje-prawa>, [dostęp: 21.11.2020].